

Mitja Velikonja

“MARIJINA DEŽELA” NA “ATEISTIČNEM OTOKU”

MARIJI: BREZJANSKI ROMARJI, zbral in uredil Jože Dežman, Skriptorij KA, Radovljica, 1999, 302 strani

Ko sem naročil recenzentski izvod pričujoče knjige, sem pričakoval – po pregledu zbranega empiričnega gradiva – študijo fenomena kulta brezjanske Marije med slovenskimi rimskokatoliškimi verniki. Nekakšno slovensko verzijo študije “Mary Through Centuries: Her Place in the History of the Culture” (Yale University Press; New Haven and London; 1996) izpod peresa Jaroslava Pelikana, zaslužnega profesorja yalske univerze. V njej avtor z različnih vidikov in s stališča različnih znanstvenih disciplin – od zgodovine mentalitet in sociologije kulture ter religije do teologije in umetnostne zgodovine – primerjalno obdeluje enega najbolj zanimivih in tudi popularnih primerov čaščenja neke osebnosti v zahodni civilizaciji. V kultu Kristusove matere posamezni preučevalci opažajo različne ravni: od lokalnih, nacionalnih, do ravni posamezne veje krščanstva (npr. katolištva ali pravoslavja), vsekrščanske ravni, in seveda predkrščanskih mitologij, ki so praviloma vključevale tudi boginje oziroma ženski princip božanstev.

Ta raven je kljub poudarjeno patriarhalno in monoteistični naravnosti krščanstva implicitno preživel (eden izmed dokazov je tudi ljudsko izročilo evropskega podeželja, polno heterodoksnih motivov tudi na tem področju). Kulti brezjanske, czestochowske, fatimske, lurdske ali medjugorske Marije izražajo poseben vidik – tudi sodoben – krščanstva, natančneje, ljudske pobožnosti, “cepljene” na aktualna praktična druž-

bena, politična in nacionalna vprašanja. Na primer: med prikazovanji je fatimska Marija je dajala protikomunistična sporočila (tako Owen Chadwick v “The Christian Church in the Cold War” iz 1992); podoba *Naše mehiške Gospe*, guadalupske Marije, imenovane tudi *mala Indijanka*, se je znašla na uporniškem praporu mehiškin independistov v njihovi vojni proti Špancem leta 1810; medjugorska *Gospa* naj bi v svojih sporočilih varovala tamkajšnje frančiškane v njihovem desetletja trajajočem konfliktu z župnijsko duhovščino; czestochowska “črna” Marija pa da je leta 1655 ubranila jasnogorski samostan pred švedskimi protestantskimi napadalci.

Namesto pričakovanega sem prejel seleccionirano in urejeno zbirko zapisov iz več sto romarskih knjig, kolikor se jih je nabralo v brezjanskem frančiškanskem samostanu od leta 1957 do danes. Brezje s svojo upodobitvijo Marije z otrokom – po znameniti predlogi mojstrskega nemškega portretista Lucasa Cranacha st. (1472–1553), sicer luteranca, jo je naslikal kranjski slikar Leopold Layer (1752–1828) – je v skoraj dveh stoletjih, odkar je bila v cerkvico sv. Vida postavljena kapelica Marije Pomagaj, obiskalo več kot trinajst milijonov romarjev, v zadnjem desetletju okoli 220.000 na leto. Knjiga je razdeljena na uvod in dvanajst vsebinsko tematiziranih poglavij. V desetih med njimi so zbrani glavni motivi prošenj: najprej posvetila njej, potem za zdravje, ljubezen, družino, promet, za učenje in delo, za dom, srečno pot in pravico, za skupnost, o zgodovini in veri. V enajstem poglavju so zbrane nje posvečene pesmi, v dvanajstem pa so nanizane izbrane votivne podobe in znamenja. S tega stališča gre za etnografsko izčrpno in logično zaokroženo zbirko zapisanih in narisanih pogovorov slovenskih rimskokatoliških romarjev k brezjanski podobi “deviške matere”.

V knjigi zbrani romarski zapisi so na ravni razmerja *daj-dam*, ki je značilnost predvsem preprostih, magijskih verovanj, saj sledi logiki *jaz te bom častil (in ti daroval, se ti zahvaljeval), ti mene varuj*. Nanizal jih bom nekaj, po enega iz vsakega poglavja, vključno s pravopisnimi napakami. *Prosim te, da bi dobila avto in da bi srečala fanta, kateri bi me imel rad.* (1. poglavje);

Marija, pomagaj mi, da bi lahko nehala nositi očala. (2.); ...se priporočam tudi Tebi, Mati Marija z Brezij, in Te prosim, da mi boš v bodoče bolj milostljiva, da ne bom zgubil spet dekle, kot sem jo lani, ko je bila namenjena ravno sem in se je zadržala drugje in mene zavrgla. (3.); Prosim, Marija, osliši prošnjo, da ne bo sin piv in vedel, da ima mesec 30 dni. (4.); Ljuba Marija, Tebi se priporoča za dobro delovanje motorja. (5.); Marija in Jezus mi pomagajta v srbohrvaščini in v drugih predmetih. (6.);Pomagaj nam Ti, da bi se dobro z mercedezom vozili in da bi se z sodnijo čim bolje rešili. Pomagaj nam! (7.); O Marija, izprosi milost, katero je človeštvo najbolj potrebno, izprosi nam novih duhovnikov in novih krščanskih mater. Kraljica sveta, prosi za nas Slovence! (8.); Prosim vsemogočnega, da bi se ta bolševiška smetana skidala iz oblasti pa da bi dobili kakšnega poštenega voditelja nazaj, kot je bil gospod Peterle, usliši nas, o Gospod. (9); Do petnajstega leta so starši govorili, da boga ni, zdaj pravijo, da je. Marija, pomagaj mi, reci jim, naj me ne silijo v cerkev. (10); Mati, varuj nas Ti z mogočno roko, da zmota posvetna strla ne bo. (11).

Po mojem mnenju knjigi manjkata dva dela. Prvič, na samem začetku, vsaj kratka predstavitev marijanskega kulta pri Slovencih. Ta je v minulih stoletjih, načrtno od zmage katoliške protireformacije naprej – spomnimo se le, kako je zoper čaščenje matere božje grmel Trubar –, pridobil posebne razsežnosti. Marija, po biblijski mitologiji deviška mati boga, je postala ena najbolj priljubljenih osebnosti slovenskega ljudskega izročila, v katerem pa pogosto nastopa tudi v povsem nebiblijskih, predkrščanskih vlogah in podobah. Navedel bom nekaj primerov: v pesmi "Marija in brodnik" se ostro maščuje pohlepni čolnarju; v nekaterih drugih je povezana s starimi simboli rodnosti; Jezusa spočne s poduhanjem rože ali zaužitjem čudežnega sadeža; v njenem spremstvu so konji in volovi, svete živali staroslovanske agrarne tradicije (npr. v zagovoru zoper meglo iz slovenske Istre); v pesmi "Jezusovo trpljenje (Zlati Očenaš)" in "Pa je bla ohcet v Kangalileji" je izpostavljena njena čutna, incestuozna narava (... Dovsihmv sm bla mati tvoja. Povsihmv bom pa žena tvoja...in v drugi Jezusu ...je bla neveista,

Marija zveista...). Dalje, velik delež slovenskih cerkva je posvečen prav tej biblijski osebnosti, prav tako tudi božjih poti. Med njimi so najpomembnejše tri, dognano razporejene na treh koncih Slovenije: Sveta gora nad Novo Gorico, Brezje in Ptujška gora.

In drugič, pričujoči knjigi manjka – če že ne analitična polovica – pa vsaj sintetični zaključek, sklep, v katerem bi urejevalec (ali še bolje, skupina strokovnjakov z različnih področjih) povzel(a) glavne značilnosti obravnavanega fenomena (lahko na način, kot ga je npr. sijajno razvila Alenka Goljevšček v "Mitu in slovenski ljudski pesmi" iz leta 1982). Pri kultu device Marije slovenskih katolikov gre za specifično povezavo po eni strani samonikle ljudske pobožnosti in po drugi usmerjenega čaščenja biblijske Marije, kot ga sistematično vodi in institucionalizira rimsko-katoliška cekrev.

Avtorju knjige – znanemu slovenskemu zgodovinarju ter publicistu in uredniku revije "Borec" Jožetu Dežmanu, čigar pronicljive članke sem doslej vselej z velikim zanimanjem prebiral – je treba brez dvoma priznati velikansko delo, saj je obdelal skoraj pet metrov zvezkov, torej na stotošče romarskih zapisov, priprošenj, zahval, pesmic in slikovnega gradiva, ter sistematičnost pri predstavitvi. Po drugi strani pa je pri pričujoči knjigi najbolj osupljivo to, da lahko v uvodu izpod njegovega peresa beremo "kristoslavistične" (Michael Sells), natančneje "marijaslavistične" stereotipe: npr. da je Slovenija *upravičeno imenovana Marijina dežela* (na strani 13), da so Brezje *najpomembnejše slovensko duhovno središče* (13, 14), da *iz vpisov zvemo, da so Brezje res vseslovensko središče* (15) da so *Brezje z Marijo Pomagaj največje slovensko duhovno zdravilišče* (16). Teh "smelih" anticipacij potem ne utemelji z nobeno razlago ali argumentom.

Takšno apriorno ugotavljanje je blizu tistemu, ki ga poslušamo s strani najbolj zagretyh zagovornikov povratka Slovencev v predmoderno, versko-kulturno-politično monolitnost in ki sodobne slovenske družbe ne zmorejo dojeti onstran shizofrenih skrajnosti – ki so si jih sami postavili – *ateističnega otoka* in *katoliške dežele*. Niko-mur od resnih proučevalcev slovenske zdaj-

šnjosti seveda ne pride niti na misel, da bi za "duhovna središča" Slovencev razglašal npr. ljubljanske Križanke, halo Tivoli ali Cankarjev dom zaradi množic, ki tam redno obiskujejo koncerte ali druge kulturne prireditve; Planico, Kranjsko Goro ali mariborski nogometni stadion zaradi njihovih množično obiskanih športnih prireditev; Postojnsko jamo ali Triglav samo zaradi trum turistov oziroma planincev, ki ju oblegajo. Preštevanje, fascinacija z množičnostjo je tipična metoda oblastvenih institucij ali pa tistih, ki na oblast pretendirajo, saj skušajo tako – s kvantiteto – prikriti svojo dejansko izpraznjenost in vsebinsko nesposobnost.

Če bi sprejeli interpretacijo nekaterih (rimskokatoliških cerkvenih) krogov, ki danes vsiljujejo Brezje kot središče slovenstva, celoten slovenski narod pa že od leta 1992 na praznik njenega vnebovzeta 15. avgusta posvečajo Mariji, bi bilo približno tako, kot če bi navijača "Green Dragonsov" spraševali, kateri slovenski klub je najboljši, ali Kraševca, kakšno črno vino je najokusnejše. Slovenska družba na robu tisočletja je nepovratno kompleksna in diferencirana in vsakršno absolutiziranje samooklicanih kulturnih, političnih ali verskih institucij, vrednot in osebnosti, njihovo poenotenje, ki naj bi veljalo za vse Slovence, nujno deluje anahronistično in – zavoljo polpreteklih, še skelečih spominov – tudi nevarno.

Kot zagovornik kulturnega in umetniškega, političnega, vrednotnega ter verskega policentrizma sodobnega slovenstva seveda spoštujem v knjigi nanizane iskrene izpovedi, izraze življenjskih stisk, želja in ambicije ter priprošnje preprostih ljudi, njihove strahove in sodbe, ki se gibljejo na razponu od najbolj osebnih pa do nacionalnih in političnih. Ne morem pa se sprijazniti z interpretacijo njihovih sporočil kot *izjemnega pričevanja, ki nimajo para daleč naokrog* (na strani 15). Če bi to res razumeli kot vrhunec slovenske duhovnosti, potem bi bili res na dnu. Knjiga je torej po eni strani dragocen, bogat in pregleden etnografski dokument o doživljanju in odnosu dela slovenskih katoličanov, brezjanskih romarjev, do ene najpomembnejših oseb krščanske mitologije in pobožnosti. In nič več kot to.

Upam pa, da ji bo kmalu sledila tudi resna in izčrpna interdisciplinarna študija – ki bo vsebovala sociološke, etnografske, teološke, socialnopsihološke, umetnostnozgodovinske idr. vidike – marijanskega kulta pri Slovencih in ki bo seveda obravnavala tudi njegov brezjanski primer.